

pilotatge, als últims barris de la vila, prop del baluart de Sant Telm»: JM. de Casacuberta ens podria donar velles notícies familiars sobre l'antiguitat de *pilotar* i *pilotatge* a la vila de la seva gent.

¹ Afegim-hi la nota dels Kahane, en *RPhilCal.* xix, 264-6 sobre l'it. ant. *pilaggio* «run of a ship» i *pilleggiare* 'navegar', que té importància per la possibilitat que es degui, almenys en part, a la seva influència, el canvi de *-d-* en *-l-* que ha afectat la forma definitiva *pilota/-oto*, car l'etimologia d'aquest altre mot deu ser una altra (probablement la que suggereixo, en el *DECH* iv, 545a21), amb *-l-* originària.

PILOTA, derivat diminutiu del ll. *pĭla* id. □ 1.⁴ ¹⁵ *doc.*: fi S. xii, Guillem de Berguedà.

«Viatz m'agra fait tombar: / c'axí 'm fazia plombar, / com si fos una *pilota*», Berguedà (iv, v. 38), en el *Cançoner* Gil, f° 124v. (*ARom.* xxiii, 49). Una pilota o bola carregada de plom s'usà molt, en efecte, a l'Edat Mitjana, com a arma terrible que feria mortalment. I així no és rar que els reglaments la prohibeixin en la vida privada: en un de barceloní del S. xiv (data imprecisa, que *AlcM* deu exagerar sense gaire fonament, precisant 1301): «Que null hom --- gos portar per dins Barcelona *pilota* de plom, ne d'altre metayl --- e si la gita contra altre, que li cost 300 sous» (*BABL* xi, 304); anàlogament en una disposició tortosina de 1341 (on va emparellada amb armes com *àpia* 'destral'), *BABL* xi, 414. A fi de no perdre-la es podia dur lligada a un bastó, com explica Eiximenis: «exercitar-los de ferir ab maça e ab *pilota* de plom lligada ab cadena al bastó», *Dotzèn* (*DAG.*).

Acc. que té l'especial valor d'explicar-nos per què en aquest mot la *í* breu del ll. *pĭla* està representada per *i* i no pas per *e*, car va sofrir la influència del nom d'un parònim que designava un altre projectil, el llatí *pĭlum* 'dard, javelina'; mentre que en francès és *pelotte* (> cast. *pelota*), amb *e*, igual que el port. *pêla* i el cast. ant. *pella* (*pĭŭlla*); en oc. ant. coexistiren *pelota* i *pilota*, i hi ha també i en alguns dialectes castellans: ast. *pilota* (*Rato*, Supl.); i almenys part de l'aragonès, on ja ho trobem amb *i* en un inv. de 1386 (aplicat a una bola de llana per filar): «una saca de terliz, con una poca de *pilota*, siquiera lana de crabas; un posadero de boga ---», *BRAE* iv, 353).

És clar que des d'antic apareix també com a objecte de joc: «Fo --- Sent Agustí de tan gran humilitat que dels pecats venials --- s'acusava a Déu --- Car él s'acusà a Déu per so car él juguava a la *pilota* quant él devia anar a l'escola ---», *VidesR*, 184v1, lín. 7. Posteriorment: «jugar --- a la *pilota*», *StVicentF* (*Schib*, *Vocab.*, p. 116; erradament, p. 213); «Curial tot lo jorn jugava *pilota* davant lo palau», *Curial* (*NCL* i, 47).

Importaria i segurament valdria la pena que es publicués una descripció ben localitzada i documentada (millor amb documentació antiga) del joc de *pilota* tradicional del P. Val.: EnrValor (c. 1950) i J. G. M. (c. 1955) me'n donen moltes dades, que per desgràcia

no ens vaga ara d'extractar i articular. De cap manera no es pot dir que el joc valencià (sense gaire precedents ni ecos en el Princ.) sigui menys antic ni menys digne d'estudi que la pilota basca, sobre l'antiguitat de la qual una autoritat com Schuchardt va adoptar una actitud vacil·lant: sempre havia dit que els bascos euskerak l'havien rebut de la gent erdera (així, en efecte, ho dona a entendre l'origen romànic de *pelotari* i altres mots relatius al cas), però a les seves últimes velleses va emetre una opinió contradictòria (*Wiener Sitzber.* ccii, iv, 20), que no sé si prendre seriosament.

No cal dir que pot tractar-se de la idea de 'bola' o 'esfera' o 'globus' en general. L'*InvLC* reporta d'una descripció d'Atlas de 1419 (207, 208): «de mapa mundi --- la dita ymage del món, és redona a manera de *pilota* e a semblant d'ou», «lo dit de algú, si tenia en màs una *pilota*» (definint respectivament «globe» y «balle»).

Amb la invenció de la pólvora, l'ús com a arma, esdevé cosa més greu que mai, i de moment se'n continua dient *pilota* (*bala* ens ve de França): «item una gaveta de fust ab 31 *pilotes* de ferre, e una balda de ferre grossa de bombardarda, e altres 4 baldes --- e una sola de ferre per a bombardarda» en un inv. de les Drasanes de Bna. de 1484 (*Careta*, *Barbr.*, p. 169). *Pilota* 'bala de fusell' el troba l'*InvLC* des de 1570; «*pilotes* de plom o estany: glandes plumbeae vel stanneae; perdigons ---», OPou (*TbPu.*, 172); i encara no s'havia antiquat en l'ús popular en l'era bandoleresca, a la qual correspon (no sé si precisament S. xviii) una cançó romanesca: «n'hi tira una escopetada / tres *pilotas* hi havia dins - que al front las hi ha pintadas» (cat. or.), *MilàF*, *Romllo.*, 110.7.

Des d'antic s'ha usat en afers culinaris, i en tenim proves ja en el S. xiv, en el *Llibre de Daniel*: «--- apareyll / grex e pèls e pegunta: tot ho mesclà / --- / puys féu-ne *pilotes* de tot ensems / ---» (ed. MiretS, v. 1638); «empanades --- pastellets --- sopes o *pilotetes* o polpa: offa; chulla o carbonada ---», OPou (*TbPu.*, 191). Avui la *pilota* de la carn d'olla, un dels típics i magnífics atots de la cuina nacional, és un mot conegut fins a l'últim racó NO. del Pirineu (*la pilóta*, Àreu de V. Ferrera, 1933): l'hem exportada més enllà de l'Oceà: les velles senyores de l'aristocràcia cubana es vanten com d'un refinament que us tapa la boca, quan saben fer *bola catalana* (així la van rebatejar en la simpàtica illa, on en vaig menjar de molt bona el 1949); qui sap si haurà de ser allà, on aqueixes deïxebles aprofitades salvin aquesta sublim invenció nostra, que les nostres dames carrinclones semblen escandalosament decidides a deixar perdre! No cal dir que era popular en els segles clàssics de la nostra cançó popular: «--- que farem un sopà bo: / la gallina *apilotada* - y per entrant un capó, / per darrerries de tau-la ---» (reco. a St. Llorenç de la Muga i a l'Espluga de Fra., *MilàF*, *Romllo.*, 9.8).

'Girament de lletres de canvi, per cert procediment de crèdit fictici': «Haurien d'estar excloses del descompte les lletres de favor, les de *pilota* i aques-